

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИТЯЧОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ОСВІТНІХ УСТАНОВАХ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ УКРАЇНИ І-Ї ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Тетяна ПРИБОРА (Кіровоград)

У статті звертається увага на проблему дитячого самоврядування в інтернатних закладах України І-ї третини ХХ століття, висвітлюються рівні, структура дитячого самоврядування, зміст роботи його органів.

В статье обращается внимание на проблемы детского самоуправления в интернатных учреждениях Украины I-й трети XX столетия, освещаются уровни, структура детского самоуправления, содержание работы его органов.

Ключові слова: дитяче самоврядування, структура дитячого самоврядування, дитячий будинок, дитяча колонія, дитяче містечко.

Постановка проблеми. Самоврядування було і залишається формою практичного втілення ідей соціального виховання дітей відповідно до державних вимог перед шкільною освітою. Воно є найважливішим засобом соціалізації дітей, на основі якого формується почуття причетності до навколишніх подій та відповідальності за них.

Незважаючи на посилення інтересу сучасних педагогів до спадщини вітчизняної педагогіки першої третини ХХ століття, кількість досліджень, що розкривають теоретичні та практичні питання запровадження самоврядування в освітніх закладах інтернатного типу цього періоду, обмежена.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї самоврядування в історії вітчизняної школи побічно охарактеризовані в дисертаційних дослідженнях І. Андрухова, О. Бабіної, В. Бобрицької, В. Виноградової-Бондаренко, О. Кірдан, В. Липинського, Н. Останіної, О. Перетяцько.

Мета статті полягає в тому, щоб охарактеризувати рівні, структуру дитячого самоврядування, зміст роботи його органів в освітніх установах інтернатного типу.

На початку 20-х років ХХ ст. питання організації і розширення структури дитячих будинків стали одними із найважливіших в діяльності Наркомосу України, оскільки через соціально-економічну ситуацію в

країні, імперіалістичну й громадянську війни та голод безпритульними залишилася значна частина дітей.

Дитячий будинок став «нарідним каменем», «маяком» усієї системи соціального виховання. Держава вбачала в дитячому будинку не тільки місце прихистку дитини, а й закладу, в якому особистість формувалася і виховувалася. Дитячий будинок повинен був перетворитися на трудову школу-комуна, яка б пристосовувала дітей до умов життя в країні.

Особливого значення в дитячих будинках надавали учнівському самоврядуванню. Навчально-виховні заклади вважалися ідеальною основою, на якій розвиток самоврядування міг досягти дійсно високих результатів, оскільки вихованці проводили в них увесь час, жили в більш різноманітних умовах порівняно зі школами, оскільки було більше точок дотику самоврядування до навчальної і виробничої діяльності, і не спостерігалось, як вважали провідні педагоги, згубного сімейного впливу на дітей. Майже одночасно з виходом «Положення про єдину трудову школу» виходить «Інструкція про нормальний тип дитячого будинку», згідно з якою внутрішнє життя дитячого будинку базувалося на принципах самообслуговування. Важливі питання дитячого життя обговорювалися на загальних зборах, із колективу виділялися тимчасові й постійні комісії. Зазвичай, кістяк самоврядування в закладах складали старші діти. Ці вихованці протягом довгого часу влаштовували своє життя самостійно і тепер мали можливість організувати щасливіше життя на основі самоврядування.

Наприкінці 1923 року майже в усіх дитячих будинках уже діяло самоврядування, проте рівень його був різний: від примітивних до розгалужених складних форм.

За ступенем можливості організації самоврядування дитячі організації можна поділити на чотири групи:

I група – дитячі будинки звичайного типу, в них розвивалося самоврядування «господарчого типу». Діти включалися до цієї форми організації відповідно віку. Діапазон дитячого самоврядування залежав від ступеня довіри до дітей: діти допускалися до різних приміщень зберігання (продовольчих запасів, білизни тощо).

II група – дитячий будинок пов'язаний зі школою. Самоврядування дитячого будинку залежало від типу шкільного самоврядування. Його розміри ставали ширшими, якщо школа була із продовженим днем і літньою компанією. В цій групі закладів самоврядування відрізнялося більшою глибиною і поширеністю порівняно з першою.

III група – школа-комуна, в якій самоврядування мало високий рівень розвитку, оскільки було більш різноманітне життя закладу. Воно охоплювало адміністративно-господарську, навчальну і культурно-

просвітницьку роботу. Робота школи-комуни могла тісно переплітатися з роботою активного дитячого будинку.

IV група – школа-колонія (можливо з інтернатом), в якій підгрунття для самоврядування значно розширювалося, оскільки існувало господарство, часто виробничого характеру: город, поле, сад, тваринництво. Самоврядування носило життєвий характер, наближуючи дітей до практичної самостійної діяльності [11, 134-135].

Самоврядування в більшості дитячих будинків та дитячих колоній ґрунтувалося на виробництві: діти організовувалися для безпосередньої господарської роботи. Такі дитячі організації були природнішими і продуктивнішими [1, 132]. В. Рогодій зазначав, що «характерною рисою української школи є її сільськогосподарчий ухил», діти із задоволенням працювали в садку, на полі, при садибі [9, 62]. В трудових колоніях для дівчат «Зелений Гай» та «Крамарівка» (сільськогосподарські колонії поблизу Харкова), в дитячому містечку ім. Леніна в Києві діти займалися садівництвом і городництвом.

Дитяче самоврядування охоплювало і клубну роботу, хоча вона переважно складалася з роботи гуртків (електромонтажного, краєзнавчого, політичного, літературного, спортивного, радіогуртка тощо). Клубна робота не була масовою через невідповідність персоналу, відсутність грошей на матеріалів [1, 139]. Оскільки в дитячих будинках близько 80% складу учнів було охоплено дитячим і юнацьким рухом, то клуб був центром піонерської і комсомольської роботи не тільки по проведенню ланкової і внутрішньозагонної роботи, а й із залучення неорганізованих дітей в загони юних піонерів і спілку молоді [5, 30].

Вершиною шкільного самоврядування можна вважати колонії ім. М. Горького та комуни ім. Ф. Дзержинського. Розроблені й оформлені в педагогічну концепцію засади шкільного самоврядування в колонії ім. М. Горького реалізувалися на вищому рівні в комуні ім. Ф. Дзержинського. В основу організації колективу була прокладена колективна продуктивна праця, заснована на принципах самоврядування: забезпечення колонії продуктами, вирощування зернових, роботи на заводі і т. ін. [12, 17].

А. Макаренком була запропонована наступна модель учнівського самоврядування: загальні збори всіх вихованців дитячого закладу, рада колективу (рада командирів), комісії, інститут командирів, інститут уповноважених осіб, первинні колективи-загони, керівництво загону [6, 268-284].

Особливістю його самоврядування була взаємопідлеглість командирів. Усі посадовці підкорювалися різноманітним посадовим особам, наприклад, відповідальному за бібліотеку, за санітарно-

гігієнічні умови, до того ж періодично командири змінювалися. Підсилювало систему учнівського самоврядування і наявність парламенту, в якому права і обов'язки вихованців поширювалися навіть на можливість позбавлення директора права голосу.

Як зазначав М. Галів, самоврядування в закладах А. Макаренка виклювало те зло, яке у свій час сформувала радянська педагогіка, а саме поділ дітей на беззмінних лідерів та підлеглих [2, 80].

Однак не завжди самоврядування призводило до позитивних змін у колективному житті, оскільки керівництво дитячих будинків сліпо наслідувало революційні гасла. Організація життя наштовхнулася на ряд проблем: зник старий режим, а з ним і необхідний для всього закладу розпорядок дня, зникли покарання, а з ними і будь-який вплив на дітей, педагогічний персонал та діти були не підготовлені до вільної організації життя [11, 132].

Не всі педагоги позитивно ставилися до запровадження самоврядування в дитячих будинках. Так, В. Ханчин назвав самоврядування одним з його «безвиходів». На думку педагога, самоврядуванню не потрібно надавати особливого значення, оскільки це «малесеньке місце однієї тільки надбудови», тому вважати, що воно може оздоровити роботу дитячих будинків є «форменим» фетишизмом [13, 28].

Зовсім новим типом закладів соціального виховання 20-х років в Україні стали дитячі містечка. Їх створювали, поєднуючи окремі дитячі будинки. Цей тип закладів вважався перспективним, оскільки не вимагав великих коштів і надавав можливість проводити як навчання, так і позашкільну виховну роботу.

Основою дитячого самоврядування в дитячих містечках був колектив дітей і співробітників. Ради колективу затверджували плани для дітей протягом робочого дня в школі, майстерні, клубі. Колектив формувався за мовними, віковими ознаками, таким чином, щоб старші впливали на молодших.

У II дитячому містечку м. Полтави основним завданням самоврядування вважалось залучення дітей до творчої роботи, побудові установи. Органи самоврядування регулювали розподіл трудового навантаження між групами і стежили за його виконанням, сприяли розвитку культури всіх членів колективу, виробляли норми життя й поведінки дітей та контролювали їхнє точне проведення. Конкретизуючи намічені завдання, органи самоврядування проводили виховну роботу в колективі, брали участь у господарській роботі установи, організовували санітарно-освітню роботу, максимальну увагу звертали на культурну діяльність, допомагали організації шкільного навчання, брали участь в організаційній роботі.

Самоврядування в містечку організувалося за схемою самоврядування в школах. Кожен інтернат (український, єврейський тощо) виділяв трьох членів від класу – груповий старостат. Груповий старостат із своїм керівником збирався для обговорення групових питань та намічав порядок денний дня загальних зборів. Загальні збори груп збиралися 1-2 рази на тиждень, загальні збори установи проводилися раз на тиждень.

Груповий старостат входив до загального містечкового старостату. Містечковий старостат тісно взаємодіяв з педагогічною радою, цей зв'язок полягав у прикріпленні педагогів до дитячих організацій як порадників, відрядження представництва самоврядування на всі загальномістечкові організації (педради, планові комісії, наради, надсилання протоколів старостату й загальних зборів на затвердження педради).

Старостат виділяв президію з восьми осіб, що затверджувалася на загальних зборах колективу. Організація «Юних піонерів» брала участь як актив містечка, але ні призначати, ні посилати своїх кандидатів, незалежно від загальнодитячих організацій, їм не надавалося права. Кандидати могли тільки себе зарекомендувати як актив установи в передвиборчій кампанії.

У Полтавському дитячому містечку крім того, що дитяче самоврядування охоплювало санітарну, господарчу і культурну частину, дитячий виконавчий комітет мав статистичну секцію, яка вела облік роботи у студіях і майстернях, господарської і санітарної частин тощо, та адміністративну секцію, що стежила за режимом, встановленим загальними зборами, і була помічником чергового вихователя. Термін роботи кожної секції складав триместр. Усі комісії групи склали загальномістечкові комісії. Лише керівництво їхньою роботою покладалося на члена президії або старостату. Розподіляв обов'язки старостат [3, 73].

У 1924 році педагоги-реформатори розвивали ідею самоврядування в «піонеркомундах». Ці заклади утворювалися тільки з піонерів, загони і ланки перетворювалися на шкільні групи й комісії, ватажок займав посаду завідувача будинку, а вищим органом учнівського самоуправління була рада загону. Навчальні плани склалися відповідно до плану роботи бюро піонерів. До комуни приймали тільки піонерів, а виключених з них обов'язково виключали з будинку. Фактично це був послідовний план злиття дитячого руху зі школою і дитячим будинком. На I Всесоюзній конференції у справах школи і піонерського руху в лютому 1926 року відмовились від ідеї не тільки «піонеркомунд», але й «піонербудинків» [13, 29].

Наркомосом РСФСР уже на початку 1918 року почалося створення дослідно-показових закладів для практичної реалізації нових принципів навчальної та виховної роботи. Робота українських дослідно-показових закладів зосередилася в чотирьох центрах: Харкові, Одесі, Миколаєві та Києві. До них відносилися дитячі будинки, школи, дослідні станції, дитячі містечка, заклади соціально-правової охорони, дитячі позашкільні заклади – екскурсійні бази та дитячі клуби. Серед перших дослідно-показових закладів УРСР найбільшу популярність мала Одеська школа-комуна ім. Комінтерну (керівники С. Рівес, Н. Шульман).

У II-й половині 20-х ХХ ст. років організатори дитячих будинків починають говорити про важливість символіки й елементів воєнізації, традицій і режиму. О. Глейзер зазначав, що введення елементів воєнізації в Одеській школі-комуні ім. Комінтерну збільшило зацікавленість дітей у самоврядуванні й шкільна організація зросла з 920 до 1200 осіб у період з 1 січня до 20 червня 1928 року [4, 30]. С. Рівес поділив дітей на загони (червоноармійців, ремонтний і т.д.). Кожен загін мав свою символіку та емблему [8, 44]. Загонами були організовані військові кутки й військовий батальйон у кількості 78 підлітків. В кінці травня 1928 року діти почали готуватися до організації виконкому містечка, який поділили на 4 секції: адміністративну (комендатура), виробничо-господарську, культурну та санітарну. Постанови виконавчого комітету містечка, розроблені на підготовчій піонерській конференції, дали змогу сконцентрувати більшість роботи містечка в руках дитячого самоврядування [4, 30-31]. Високий рівень самоврядування в містечку сприяв виробленню загальноколективних законів і норм моралі.

Н. Морозова, характеризуючи дослідні дитячі заклади, зазначала, що самоврядування діяло в кожному дослідному дитячому будинку, але по-різному. Порівнюючи два дослідні дитячі будинки Києва і Одеси станом на 1925 рік, зроблено висновок, що в Одеському дитбудинку самоврядування повністю було в руках дітей, уся господарча робота виконувалася ними разом з педагогами (з технічного персоналу була лише кухарка): закупівля продуктів, прибирання приміщень, ремонт меблів, шиття і ремонт білизни, приготування навчальних посібників, зберігання книг.

Облік роботи в цьому будинку проводився за двома напрямками: облік роботи педагогів і самооблік дітей. Самооблік дітей здійснювався за допомогою групового журналу з навчальних предметів, чіткої реєстрації роботи за артілями, ведення щоденника обліку надходжень і видачі матеріалів: навчальних посібників, продуктів, білизни, днів [7, 137-138].

У Київському дитячому будинку самоврядування будувалося інакше. Робота з самообслуговування проводилася цехами (цех –

невеличке об'єднання колективу для виконання одного із завдань). Для обслуговування матеріально-господарчої частини виділялися кулінарний цех. З обслуговування їдальні – паливний, гардеробний та інвентарний, з охорони праці – санітарний, медично-гігієнічний цехи, цехи сухого та мокрого прибирання. Координування всієї роботи відбувалося у звітно-статистичному відділі [7, 134-135].

На підставі проаналізованого матеріалу можемо зробити висновок, особливого значення самоврядуванню надавали в дитячих будинках. Самоврядування в них базувалося на трудовій основі. Найвдалішим самоврядування виявлялося в школах-комунах і школах-колоніях, оскільки підґрунтя для його застосування було ширшим. Воно охоплювало адміністративно-господарську, культурно-просвітницьку, навчальну роботу. Школи-колонії мали господарство, часто сільськогосподарського характеру.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Віноградова-Бондаренко В.Є. Виховання безпритульних дітей в Україні у 20-х роках ХХ століття: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Віноградова-Бондаренко Вікторія Євгенівна. – К, 2001. – 220 с.
2. Галів М. «Актуальність – неактуальність» вивчення творчості А. Макаренка / М. Галів // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2008. – №4. – С. 78–84.
3. Ганджій А. Дитячі містечка / А. Ганджій // Радянська освіта. – 1925. – № 6–7. – С. 69–74.
4. Глейзер О. Дитячий рух у дитмістечку ім. Комінтерну / О. Глейзер // Дитячий рух. – 1928. – № 9. – С. 30–31.
5. Львов К. Организация клубной работы с детьми / К. Львов, М. Полетаева. – М.: Работник просвещения, 1927. – 71 с.
6. Макаренко А.С. Педагогические сочинения в восьми томах / А.С. Макаренко. – М.: «Педагогика» – Т.1.– 1983. – 366 с.
7. Морозова Н. Опытные дет-учреждения соцвоста. По материалам обследования / Н. Морозова // Радянська освіта. – 1925. – № 5–6. – С. 133–146.
8. Ривес С.М. От школы-коммуны к детскому городку / С.М. Ривес, Н.М. Шульман // Путь просвещения. – 1925. – № 1. – С. 152–198.
9. Рогодий В. У дитячій республіці / В. Рогодий // Радянська освіта. – 1927. – № 10. – С. 58–64.
10. Родників В. Літня дитяча колонія (сторінки шкільного побуту) / В. Родників // Радянська освіта. – 1923. – листопад. – Ч. 1. – С. 62–64.
11. Самоуправление учащихся / [ред. Самсонова]. – Ленинград: Начики знаний, 1925. – 157 с.
12. Сметанський М. Проблема виховання особистості в теоретичній спадщині А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського / М. Сметанський, В. Галузяк // Рідна школа. – 2002. – №8–9. – С. 16–18.
13. Ханчин В. Проти зливання дитячого самоврядування в дитбудинкові з організацією ЮП / В. Ханчин // Радянська освіта. – 1926. – № 7–8. – С. 28–34.
14. Школьные учреждения социального воспитания на Украине. Всесоюзная школьная перепись 15. XII. 1927. – К.: Госиздат – Т.1.– 1930. – 563 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Прибора Тетяна Олександрівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти психолого-педагогічного факультету Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: проблеми самоврядування в історії педагогіки, технології роботи соціального гувернера з різними віковими групами дітей, проблеми педагогічної ергономіки.